eISSN 3083-7642, **ISSN** 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 159.9:355.01-044.332-056.36

Леся Прохоренко,
доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
e-mail: lesya-prohor@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-5037-0550
Researcher ID:
O-8044-2016

Lesia Prokhorenko,
Doctor of Psychology Sciences, professor,
Corresponding Member in
the National Academy of
Educational Sciences of Ukraine

Олег Орлов,
кандидат психологічних наук,
старший дослілник
e-mail: orlovoleh@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0954-4402

Oleh Orlov,
PhD in Psychology,
Senior Researcher

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special
Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine 9 M. Berlinsky St,
Kyiv, 04060, Ukrain

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, **ISSN** 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

ТРАВМІВНИЙ ДОСВІД ВІЙНИ ТА ЙОГО ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ: ВИКЛИКИ Й РЕСУРСИ АДАПТАЦІЇ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

WAR-RELATED TRAUMATIC EXPERIENCES AND THEIR PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES: ADAPTIVE CHALLENGES AND RESOURCES AMONG PERSONS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Анотація. Війна є надзвичайно потужним психотравмувальним чинником, наслідки якого позначаються на емоційному, когнітивному та соціальному функціонуванні людини. Воєнні втрати охоплюють не лише втрату близької людини, а й втрату безпеки, житла, звичного способу життя, доступу до освіти, соціальних зв'язків, стабільності та відчуття передбачуваності майбутнього. Особливої уваги потребують особи з особливими освітніми потребами (ООП), оскільки їхня вразливість до стресових подій посилюється особливостями розвитку, порушеннями комунікації, труднощами саморегуляції, залежністю від підтримки дорослих та зміною звичного освітнього й соціального середовища.

У статті розглянуто основні психологічні наслідки воєнних втрат для осіб з ООП, визначено ключові виклики їхньої адаптації та охарактеризовано ресурси, які можуть сприяти відновленню психологічного благополуччя. Особливу увагу приділено значенню підтримувального соціального середовища, стабільності, індивідуалізації психологічної допомоги, доступності комунікації та залученню родини й фахівців мультидисциплінарної команди.

Обґрунтовано, що особливого значення набуває міждисциплінарна взаємодія психологів, педагогів, фахівців інклюзивного навчання, медичних і соціальних працівників, а також родини. Такий підхід дає змогу врахувати комплексність потреб осіб з ООП та створити умови для довготривалого психологічного відновлення. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення довготривалих траєкторій психологічної адаптації різних категорій осіб з ООП, а також розроблення та емпірична перевірка спеціалізованих програм психосоціальної підтримки в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: психологія, війна, адаптація, психологічний супровід, особливі освітні потреби, травма, соціалізація, стрес, резильєнтність.

Abstract. War is an exceptionally powerful traumatic factor, with consequences that affect an individual's emotional, cognitive, and social functioning. Attention should be paid to

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, **ISSN** 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

individuals with special educational needs (SEN), as their vulnerability to stressful events may be exacerbated by developmental characteristics, communication difficulties, challenges in self-regulation, dependence on adult support, and disruptions to their usual educational and social environments. War-related losses may involve not only the loss of a loved one but also the loss of safety, housing, familiar routines and lifestyles, access to education, social connections, stability, and a sense of predictability regarding the future.

The article examines the major psychological consequences of war-related losses for individuals with special educational needs, identifies key challenges associated with their adaptation, and characterizes resources that may contribute to the restoration of psychological well-being. Attention is given to the importance of a supportive social environment, stability, individualized psychological assistance, accessible communication, and the involvement of families and multidisciplinary teams of professionals.

It has been substantiated that interdisciplinary collaboration among psychologists, educators, inclusive education specialists, healthcare and social service professionals, as well as family members, is of particular importance. Such an approach makes it possible to address the complex and multifaceted needs of individuals with special educational needs (SEN) and to create the conditions necessary for long-term psychological recovery. A promising direction for further research is the investigation of long-term trajectories of psychological adaptation among different categories of individuals with SEN, as well as the development and empirical evaluation of specialized psychosocial support programs designed for use during wartime and in the context of post-war recovery.

Key words: psychology, war, adaptation, psychological support, special educational needs, trauma, socialization, stress, resilience.

Актуальність дослідження. Повномасштабна війна є одним із найпотужніших психотравмувальних чинників, оскільки передбачає тривалу експозицію до загрози життю, невизначеності, вимушеного переміщення, втрати близьких, руйнування звичного соціального середовища та порушення усталеного способу життя. На відміну від одноразової травмівної події, воєнний досвід часто має пролонгований і кумулятивний характер, коли людина одночасно або послідовно переживає декілька взаємопов’язаних втрат. До них належать не лише безпосередня втрата близької людини, а й втрата

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

житла, безпеки, соціальних зв'язків, доступу до освітніх і

реабілітаційних послуг, звичних соціальних ролей та передбачуваності майбутнього.

Водночас, війна посилює бар'єри доступу до освітніх, медичних, соціальних і реабілітаційних послуг, що поглиблює вже наявні труднощі та обмежує можливості соціального функціонування осіб з ООП. Тому актуальним є не лише визначення психологічних наслідків травмівного досвіду війни, а й визначення чинників, які сприяють адаптації, відновленню психологічного функціонування та збереженню активної участі осіб з особливими освітніми потребами в соціальному й освітньому середовищі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень наслідків війни для психічного здоров'я осіб свідчить, що тривала експозиція до воєнних стресорів пов'язана з підвищенням ризику посттравматичних, тривожних, депресивних та поведінкових проявів. Зокрема, R. Feldman (2016) та співавтори, досліджуючи довготривалі траєкторії ризику й резильєнтності осіб, які зазнали воєнної травми, показали, що наслідки раннього хронічного стресу можуть зберігатися протягом тривалого часу та супроводжуватися підвищенням рівня психопатологічних проявів. Водночас дослідники підкреслюють значення емоційної підтримки та соціальної залученості як чинників, пов'язаних із різними траєкторіями адаптації (Feldman, 2016).

Подібну позицію займають T. Betancourt, E. Newnham, C. Layne, S.Kim, Steinberg, A. M., Ellis, H., & Birman, D. (2012). Вчені у своїх дослідженнях розглядають психологічні наслідки травмівного досвіду не лише крізь призму ризиків, а й у контексті резильєнтності та відновлення. Науковці наголошують, що психічне відновлення не може розглядатися виключно як індивідуальний процес, оскільки воно значною мірою залежить від якості соціальних зв'язків і доступності підтримки (Betancourt, Newnham, Layne, Kim, Steinberg, Ellis & Birman, 2012).

Варто відзначити, що для осіб з особливими освітніми потребами вплив травмівного досвіду війни набуває специфічних характеристик у психічному

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

функціонуванні та життєдіяльності. Як зазначають O. Nabochenko, K. Dovhopola, T. Kostenko, L. Stakhova, L. Rudenko, I. Omelchenko та N. Liakhova

(2024), тривалий стрес в умовах повномасштабної війни негативно позначається на психічному здоров'ї осіб з ООП. У проведеному авторами дослідженні було виявлено поширеність емоційної нестабільності, неспокою та тривожності, а також проблем зі сном і посилення когнітивних труднощів. Вчені підкреслюють необхідність системної психологічної підтримки осіб з ООП та їхніх родин у тривалих кризових умовах (Nabochenko, Dovhopola, Kostenko, Stakhova, Rudenko, Omelchenko & Liakhova, 2024).

Інші вчені наголошують, що психологічна реакція на війну в осіб з ООП не обов'язково проявляється у формі типових вербально виражених симптомів. Залежно від особливостей розвитку, комунікативних можливостей і когнітивного функціонування психологічний дистрес може виявлятися через зміни поведінки, порушення сну, підвищену дратівливість, соціальне відсторонення, регресивні прояви, посилення стереотипної поведінки, труднощі концентрації уваги або підвищену залежність від дорослого (Feldman, Vengrober, Eidelman-Rothman & Zagoory-Sharon, 2016).

На думку Н. Білецької, О. Чеботарьової (2025), окремої уваги потребує проблема втрати передбачуваності. Дослідниці зазначають, що для багатьох осіб з ООП структурованість середовища, сталість розкладу та повторюваність щоденних ситуацій є важливими умовами психологічної стабільності. Адже війна, вимушене переміщення та зміна освітнього середовища порушують знайомі умови, що посилює тривожність і дезадаптивні поведінкові реакції. Тобто травмівний досвід війни вчені розглядають не лише як факт смерті або фізичного руйнування, а й як втрату звичної структури життя, безпеки, соціальної належності та можливості прогнозувати майбутні події (Чеботарьова & Білецька, 2025).

Важливі результати щодо специфіки воєнної травми у дітей з ООП отримано О. Вовченко (2023) в дослідженні стресостійкості та посттравматичного стресового синдрому дітей з порушеннями слуху. Авторка

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

розглядає дітей з порушеннями слуху як окрему категорію осіб з ООП, для яких травмівний досвід ускладнюється специфікою сприймання інформації, комунікації та необхідністю адаптації психологічної допомоги до особливостей розвитку. Дослідниця обґрунтовує необхідність спеціально розроблених протоколів психологічної допомоги, спрямованих на подолання стресу та посттравматичних проявів у дітей з ООП (Вовченко, 2023).

Ці положення узгоджуються з дослідженнями зарубіжних вчених щодо психологічних наслідків травмівних подій для дітей з інвалідністю та особливими освітніми потребами. Так, M. Peek у своєму огляді зазначає, що діти з інвалідністю непропорційно вразливі до наслідків катастроф, терористичних актів, війни через виникнення додаткових соціальних та середовищних бар'єрів. До таких бар'єрів автор відносить обмежений доступ до інформації, труднощі комунікації, залежність від допомоги інших осіб, порушення доступу до освітніх і медичних послуг та ризик соціальної ізоляції. Втім, на думку вченого, ресурсними для подолання травмівного досвіду є спілкування з іншими в соціальних і освітніх установах, фахівцями, педагогами, батьками, значущими дорослими, які відіграють особливо важливу роль у процесі відновлення.

Показовими є результати дослідження K. Gray, L. Marlotte, H. Aralis та співавторів (2024), присвяченого дітям з РДУГ. Автори виявили значну поширеність травматичного стресу, тривожних і депресивних симптомів та наголосили на доцільності використання травма-інформованих програм резильєнтності у шкільному середовищі, що дає підстави розглядати заклад освіти не лише як місце навчання, а й як важливий ресурс психологічного відновлення та соціальної стабілізації (Gray, Marlotte, Aralis, Kaufman, Kataoka, Venegas-Murillo, Lester, Escudero, & Ijadi-Maghsoodi, 2024).

Отже, підсумовуючи дослідження вчених, можна стверджувати, що психологічні наслідки травмівного досвіду війни для осіб з ООП доцільно розглядати крізь призму взаємодії трьох груп чинників: індивідуальних характеристик, характеру та інтенсивності травмівного досвіду і ресурсів соціального середовища. Саме їх поєднання визначає характер адаптаційного

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, **ISSN** 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

процесу та ресурсного відновлення.

Мета статті – визначити та систематизувати психологічні наслідки травмівного досвіду війни для осіб з особливими освітніми потребами, охарактеризувати основні виклики та окреслити ресурси, які сприяють психологічному відновленню й збереженню психологічного благополуччя.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс теоретичних методів дослідження, зокрема аналіз, систематизацію, узагальнення та порівняння наукових джерел з проблем псхотравмувального досвіду, втрат, психологічної адаптації та резильєнтності осіб з особливими освітніми потребами. Застосовано теоретичний аналіз і синтез результатів українських та зарубіжних емпіричних досліджень, присвячених ментальному здоров'ю осіб з особливими освітніми потребами в умовах воєнних, кризових і травматичних подій. Для визначення специфічних психологічних проявів травмівного досвіду використано порівняльний та системно-структурний аналіз, що дало змогу виокремити емоційні, когнітивні, поведінкові та соціальні наслідки. Метод узагальнення наукових даних застосовано для визначення основних ресурсів психологічної адаптації та ін.

Результати дослідження. Переживання травмівного досвіду війни є складним психологічним процесом, який може супроводжуватися широким спектром емоційних, когнітивних, комунікативних, поведінкових, соціальних та соматичних реакцій, серед яких можна виокремити: страх, тривогу, сум, гнів, розгубленість, почуття безпорадності, провину, емоційне виснаження, труднощі у функціонуванні когнітивних процесів, соціальне відсторонення або регресивні прояви поведінки та ін. На фізіологічному рівні виникають порушення сну, зміна апетиту, підвищення тиску, підвищена дратівливість тощо (Hanifa, 2024).

Досліджуючи детермінанти відновлення після психологічних травм війни, українські вчені виокремлюють важливість життєстійкості в умовах воєнного стану. Зокрема, дослідження українських науковців, присвячені стійкості педагогів, учнів та їхніх батьків, демонструють взаємозв'язок резильєнтності з вимушеним переміщенням, суб'єктивним відчуттям безпеки, характером

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

освітньої діяльності та соціальним оточенням. Автори трактують резильєнтність не як суто особистісну властивість, а як динамічний ресурс, що формується та підтримується взаємодією особистості з її соціальним середовищем (Сидоренко, Пономаренко, Федоренко, Ханецька, 2023).

Тобто вивчення психологічних наслідків трамівного досвіду війни засвідчує необхідність переходу від вузького розуміння травми як окремої психопатологічної реакції до комплексного розгляду процесів адаптації, соціалізації та відновлення.

Група вчених свідчить, що у осіб з ООП характер проявів може бути специфічним, наприклад, не завжди вербалізується психологічне напруження, спостерігаються вияви стресу через зміну поведінки, підвищену рухову активність, агресивні реакції, замкнутість, повторювані дії, порушення звичного режиму або посилення потреби в присутності значущого дорослого тощо (Nabochenko, Dovhopola, Kostenko, Stakhova, Rudenko, Omelchenko & Liakhova, 2024).

На думку T. Betancourt (2008), одним із ключових викликів є порушення відчуття безпеки. Вчений наголошує, що звичне середовище виконує для осіб з ООП важливу регулятивну функцію: знайомі люди, простір, розклад і правила допомагають прогнозувати події. Війна змінює ці умови, а для цих осіб, які значною мірою спираються на структурованість і передбачуваність, такі зміни можуть бути особливо стресогенними (Betancourt & Khan, 2008).

Як стверджує І. Омельченко (2024), іншим викликом є обмеження можливостей комунікації. Авторка зазначає, що не всі особи з особливими потребами здатні повною мірою вербалізувати власні переживання, повідомити про страх або пояснити причину зміни поведінки, що підвищує ризик психологічного дистресу, який залишиться непоміченим (Nabochenko, Dovhopola, Kostenko, Stakhova, Rudenko, Omelchenko & Liakhova, 2024).

Інші вчені вважають, що важливим фактором є порушення доступу до освітніх та реабілітаційних послуг, адже переміщення, зміна закладу освіти, дистанційне навчання або нестабільність умов призводить до переривання звичних форм підтримки і у результаті дитина чи доросла людина втрачає не

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

лише освітні можливості, а й важливе середовище соціальної взаємодії (Vovchenko, 2023; Чеботарьова, 2025). Вчені наголошують, що важливу роль відіграє спілкування і підтримка близьких дорослих, емоційний стан яких безпосередньо впливає на атмосферу навколо людини з ООП. Адже якщо дорослі самі перебувають у стані тривалого стресу, їм може бути складніше забезпечувати стабільну емоційну підтримку дитини. Дослідниці тотожні в думці, що попри значні ризики, особи з ООП мають потенціал до адаптації та відновлення за умови створення сприятливого середовища. Одним з таких ресурсів є стабільність, чіткий режим дня, передбачуваність подій, зрозумілі правила та сталість взаємодії з дорослими, що допомагає знижувати рівень тривоги.

Як стверджує І. Астремська, О. Вовченко, Г. Соколова, О. Чеботарьова, важливим ресурсом є підтримувальні стосунки. Вчені тотожні в думці, що ефективною є індивідуалізація підтримки, врахування віку і особливостей розвитку, способу комунікації, сенсорних потреб та попереднього досвіду дитини з ООП. На думку авторів, емоційно доступний дорослий може виконувати функцію психологічної опори, допомагаючи дитині поступово відновлювати відчуття безпеки, адже для дітей з ООП особливого значення набуває родина, педагоги, практичні психологи, соціальні працівники, асистенти та інші значущі дорослі. Вчені наголошують, що у формуванні стійкості дітей з ООП до травмівних чинників війни важливо використовувати візуальні розклади, піктограми, соціальні історії, альтернативні та додаткові засоби комунікації, творчі та ігрові методи та ін. (Чеботарьова, Павлюк, Молошнюк & Молошнюк, 2023; Астремська & Фомін, 2023; Соколова, 2022).

Одним з важливих ресурсів є збереження відчуття компетентності. Навіть у складних умовах війни важливо створювати ситуації, в яких особа з ООП може робити вибір, виконувати посильні завдання, проявляти ініціативу та отримувати позитивний досвід, що сприяє відновленню відчуття контролю над власним життям (Gray, Marlotte, Aralis, Kaufman, Kataoka, Venegas-Murillo, Lester, Escudero & Ijadi-Maghsoodi, 2024).

Варто згадати й важливе значення розвитку резильєнтності як здатності

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

адаптуватися до складних життєвих обставин і поступово відновлювати психологічну рівновагу. На думку численних вчених, резильєнтність не означає відсутність негативних емоцій або необхідність «бути сильним», навпаки, вона формується завдяки можливості отримувати підтримку, проживати емоції, використовувати власні сильні сторони та поступово повертатися до активної життєдіяльності (Креденцер & Сергієнко, 2024; Кузьо, 2025).

Отже, психологічна допомога особам з ООП в умовах війни має бути комплексною і доступною та передбачати не лише безпосередню роботу з особою, яка зазнала травматичного досвід війни, а й підтримку її найближчого соціального оточення. Першорядним завданням є забезпечення фізичної та психологічної безпеки. Після стабілізації умов важливо допомогти зрозуміти зміни, що відбулися, відновити передбачуваність повсякденного життя та сформувати доступні способи вираження емоцій.

У роботі з дітьми з ООП доцільно використовувати травма-інформований підхід, який передбачає розуміння можливого впливу травматичного досвіду на поведінку, соціальну адаптацію, навчання та взаємодію з іншими. Поведінкові труднощі не варто автоматично розглядати як прояв «неслухняності» чи небажання співпрацювати, адже вони можуть бути сигналом перевантаження або психологічного дистресу.

Водночас важливим ресурсом подолання труднощів соціальної адаптації, взаємодії, страхів і тривоги є взаємодія з родиною, педагогами, психологами, іншими фахівцями. Для дітей з ООП також важливо налагодити взаємодію та співпрацю з однолітками, що дасть змогу дитині розуміти стратегії підтримки та дотримуватися послідовності вимог і рекомендацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, травмівний досвід війни має багатовимірний психологічний вплив на осіб з ООП і істотно ускладнює процес соціальної адаптації, що негативно позначається на емоційній саморегуляції, комунікації, когнітивному функціонуванні, поведінці та взаємодії з соціальним оточенням. Особливість травмівного досвіду в осіб з ООП полягає в тому, що вже наявні труднощі можуть посилюватися під впливом повторюваних стресових подій, вимушеного переміщення, втрати

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, **ISSN** 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

звичних соціальних зв'язків, порушення доступу до освітніх, корекційно-розвивальних, реабілітаційних послуг, зміни звичного середовища й життєдіяльності. Особливо діти з особливими потребами належать до груп, які в умовах війни стикаються з підвищеними ризиками соціального виключення та обмеження доступу до необхідної допомоги.

Окрім ризиків і негативних наслідків війни важливо розглядати і ресурси, які сприяють адаптації та відновленню. До основних ресурсів підтримки осіб з ООП належать безпечне й доступне середовище, стабільні стосунки з батьками та іншими значущими дорослими, підтримка однолітків, збереження освітньої діяльності та соціальних зв'язків, доступ до психологічної, соціальної, медичної та реабілітаційної допомоги, а також можливість брати участь у спільній діяльності та культурному житті.

Отже, ефективна підтримка осіб з ООП в умовах війни має бути комплексною, безперервною та міждисциплінарною і передбачати не лише зменшення негативних психологічних проявів, а й відновлення соціального функціонування, розширення можливостей участі та зміцнення адаптаційного потенціалу. Особливого значення набуває створення доступного, безпечного та підтримувального середовища, у якому особа з ООП може зберігати соціальні зв'язки, отримувати необхідну допомогу, розвивати власні ресурси та залишатися активним учасником освітнього, соціального й культурного життя.

Інформація про внесок авторів. Прохоренко Л.І., Орлов О.В. у статті сформулювали її концепцію, проаналізували наукові джерела, інтерпретували отримані результати теоретичного дослідження. Усі автори ознайомилися з остаточною версією статті та схвалили її до публікації.

Подяки та джерела фінансування. Дослідження не мало спеціального зовнішнього фінансування.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно для технічної підтримки роботи з текстом, зокрема для мовного редагування, перевірки граматики та стилістичного опрацювання окремих фрагментів.

Етична декларація. Дослідження проведено з дотриманням основних

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, **ISSN** 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

принципів академічної доброчесності, етичних норм проведення наукових досліджень та вимог щодо захисту прав і гідності учасників дослідження.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів, який міг би вплинути на результати дослідження або їх інтерпретацію.

Відкрита наука (Open Science). Матеріали та дані дослідження можуть бути надані за обґрунтованим запитом до відповідального автора з урахуванням вимог конфіденційності та захисту персональних даних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астремська, І., & Фомін, А. (2023). Теоретичний розгляд тривожних станів в осіб, які постраждали внаслідок військового конфлікту в Україні. Психологічні студії. №4. С.5–10. https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/psychology/article/%20view/1455/1354 [in Ukrainian].

2. Креденцер, О. В., & Сергієнко, Д. С. (2024). Резильєнтність як чинник суб'єктивного благополуччя психологів в умовах війни. Організаційна психологія. Економічна психологія. № 2 (32). С. 85–95. https://doi.org/10.31108/2.2024.2.32.7 [in Ukrainian].

3. Кузьо, Л. І. (2025). Резильєнтність як чинник збереження психічного здоров'я студентів-медиків в умовах війни. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи. № 2. С. 42–56. https://doi.org/ 10.33216/2219-2654-2025-67-2-42-56 [in Ukrainian].

4. Соколова, Г. Б., & Кравець, Ю. О. (2022). Деякі аспекти соціально-психологічної компетентності як умови залучення підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку до соціального простору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* Вип. 1. С. 140–143. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.26 [in Ukrainian].

5. Ханецька, Т. І., Сидоренко, О. Б., & Федоренко, А. Ф. (2023). Психологічні особливості життєстійкості особистості в ситуаціях невизначеності. Priority scientific developments in pedagogy and psychology (November 1–2, Częstochowa, the Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, pp.40–44. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-366-8-10 [in Ukrainian].

6. Чеботарьова, О., Білецька, Н.М. (2025). Психокорекційні технології як інструмент оптимізації психічного розвитку, самовираження та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання,* 120(4), 223–233. https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/article/view/298 [in Ukrainian].

7. Чеботарьова, О., Павлюк, Т., Молошнюк, Л., & Молошнюк, В. (2023). Психолого-

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, **ISSN** 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

педагогічна підтримка дітей із синдромом Дауна та їхніх батьків. *Особлива дитина: навчання і виховання*, *112*(4), 39-59. https://doi.org/10.33189/ectu.v112i4.155 [in Ukrainian].

8. Чиханцова, О. А. (2025). Резильєнтність як особистісний ресурс українців в умовах воєнного стану. Журнал сучасної психології. № 2. С. 146–153. https://doi.org/10.26661/2786-7471/2025-2-16 10 [in Ukrainian].

9. Chaliawala, K. S., Vidourek, R. V., King, K. A., & Merianos, A. L. (2025). Investigating psychological well-being and resilience among international college students in the United States. Journal of International Students. № 15 (8). pp. 77–94. https://doi.org/10.32674/jkv65t83 [in English].

10. Gray, K., Marlotte, L., Aralis, H., Kaufman, J., Kataoka, S., Venegas-Murillo, A., Lester, P., Escudero, P., & Ijadi-Maghsoodi, R. (2024). Understanding and addressing the needs of students in special education through a trauma-informed resilience curriculum. *Social Work in Public Health, 39*(5), 405–421. https://doi.org/10.1080/19371918.2024.2316866 [in English].

11. Hanifa, Z. A. (2024). The Relationship between Resilience and Psychological Well-Being in New Students Migrating at 'Aisyiyah University Yogyakarta. Jurnal Indonesia Sosial Teknologi. № 5 (11). pp. 5079–5090. https://doi.org/ 10.59141/jist.v5i11.1753 [in English].

12. Safaee-Rad, N. (2015).The Effects of Resilience on the Psychological Well-being of University Students–Article Review. INYI Journal. pp. 1–2. https://doi.org/10.25071/1929-8471.63 [in English].

13. Betancourt, T. S., & Khan, K. T. (2008). The mental health of children affected by armed conflict: Protective processes and pathways to resilience. *International Review of Psychiatry, 20*(3), 317–328. https://doi.org/10.1080/09540260802090363 [in English].

14. Betancourt, T. S., McBain, R., Newnham, E. A., & Brennan, R. T. (2013). Trajectories of internalizing problems in war-affected Sierra Leonean youth: Examining conflict and postconflict factors. *Child Development, 84*(2), 455–470. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2012.01861.x [in English].

15. Betancourt, T. S., Newnham, E. A., Layne, C. M., Kim, S., Steinberg, A. M., Ellis, H., & Birman, D. (2012). Trauma history and psychopathology in war-affected refugee children referred for trauma-related mental health services in the United States. *Journal of Traumatic Stress, 25*(6), 682–690. https://doi.org/10.1002/jts.21749 [in English].

16. Betancourt, T. S., Salhi, C., Buka, S., Leaning, J., Dunn, G., & Earls, F. (2012). Connectedness, social support and internalising emotional and behavioural problems in adolescents displaced by the Chechen conflict. *Disasters, 36*(4), 635–655. https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2012.01280.x [in English].

17. Feldman, R., & Vengrober, A. (2011). Posttraumatic stress disorder in infants and young children exposed to war-related trauma. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent*

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, **ISSN** 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

Psychiatry, 50(7), 645–658. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2011.03.001 [in English].

18. Feldman, R., Vengrober, A., Eidelman-Rothman, M., & Zagoory-Sharon, O. (2016). Risk and resilience trajectories in war-exposed children across the first decade of life. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 57*(12), 1332–1341. https://doi.org/10.1111/jcpp.12622 [in English].

19. Nabochenko, O. O., Dovhopola, K. S., Kostenko, T. M., Stakhova, L. L., Rudenko, L. M., Omelchenko, I. M., & Liakhova, N. A. (2024). Mental health of children with special educational needs in the context of long-term crisis challenges: As seen by parents. *Wiadomości Lekarskie, 77*(2), 280–286. https://doi.org/10.36740/WLek202402114 [in Ukrainian].

20. Vovchenko, O. A. (2023). Panic attacks under wartime conditions in children with special educational needs. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology," 9*(2), 48–56. [in Ukrainian].

21. Vovchenko, O. A. (2023). Stress resistance and post-traumatic syndrome of children with hearing impairment in war conditions. *Problems of Modern Psychology, 59*, 158–178. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2023-59.158-178 [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Astremska, I., & Fomin, A. (2023). Teoretychnyi rozghliad tryvozhnykh staniv v osib, yaki postrazhdaly vnaslidok viiskovoho konfliktu v Ukraini [Theoretical analysis of anxiety states in persons affected by the military conflict in Ukraine]. Psykholohichni studii, 4, 5–10. https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/psychology/article/view/1455/1354 [in Ukrainian].

2. Kredentser, O. V., & Serhiienko, D. S. (2024). Rezylientnist yak chynnyk subiektyvnoho blahopoluchchia psykholohiv v umovakh viiny [Resilience as a factor of subjective well-being of psychologists during wartime]. Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia, 2(32), 85–95. https://doi.org/10.31108/2.2024.2.32.7 [in Ukrainian].

3. Kuzo, L. I. (2025). Rezylientnist yak chynnyk zberezhennia psykhichnoho zdorovia studentiv-medykiv v umovakh viiny [Resilience as a factor in maintaining the mental health of medical students during wartime]. Teoretychni i prykladni problemy psykholohii ta sotsialnoi roboty, 2, 42–56. https://doi.org/10.33216/2219-2654-2025-67-2-42-56 [in Ukrainian].

4. Sokolova, H. B., & Kravets, Yu. O. (2022). Deiaki aspekty sotsialno-psykholohichnoi kompetentnosti yak umovy zaluchennia pidlitkiv z porushenniamy intelektualnoho rozvytku do sotsialnoho prostoru [Some aspects of socio-psychological competence as a condition for involving adolescents with intellectual disabilities in the social environment]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia, 1, 140–143. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.26 [in Ukrainian].

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

5. Khanetska, T. I., Sydorenko, O. B., & Fedorenko, A. F. (2023). Psykholohichni osoblyvosti zhyttiestiikosti osobystosti v sytuatsiiakh nevyznachenosti [Psychological characteristics of personal hardiness in situations of uncertainty]. In Priority scientific developments in pedagogy and psychology (November 1–2, 2023, Częstochowa, the Republic of Poland) (pp. 40–44). Riga, Latvia: Baltija Publishing. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-366-8-10 [in Ukrainian].

6. Chebotarova, O., & Biletska, N. M. (2025). Psykhokorektsiini tekhnolohii yak instrument optymizatsii psykhichnoho rozvytku, samovyrazhennia ta sotsializatsii ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Psychocorrectional technologies as a tool for optimizing mental development, self-expression and socialization of children with special educational needs]. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 120(4), 223–233. https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/article/view/298 [in Ukrainian].

7. Chebotarova, O., Pavliuk, T., Moloshniuk, L., & Moloshniuk, V. (2023). Psykholoho-pedahohichna pidtrymka ditei iz syndromom Dauna ta yikhnikh batkiv [Psychological and pedagogical support for children with Down syndrome and their parents]. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 112(4), 39–59. https://doi.org/10.33189/ectu.v112i4.155 [in Ukrainian].

8. Chykhantsova, O. A. (2025). Rezylientnist yak osobystisnyi resurs ukraintsiv v umovakh voiennoho stanu [Resilience as a personal resource of Ukrainians under martial law]. Zhurnal suchasnoi psykholohii, 2, 146–153. https://doi.org/10.26661/2786-7471/2025-2-16 [in Ukrainian].

9. Chaliawala, K. S., Vidourek, R. V., King, K. A., & Merianos, A. L. (2025). Investigating psychological well-being and resilience among international college students in the United States. Journal of International Students, 15(8), 77–94. https://doi.org/10.32674/jkv65t83 [in English].

10. Gray, K., Marlotte, L., Aralis, H., Kaufman, J., Kataoka, S., Venegas-Murillo, A., Lester, P., Escudero, P., & Ijadi-Maghsoodi, R. (2024). Understanding and addressing the needs of students in special education through a trauma-informed resilience curriculum. Social Work in Public Health, 39(5), 405–421. https://doi.org/10.1080/19371918.2024.2316866 [in English].

11. Hanifa, Z. A. (2024). The relationship between resilience and psychological well-being in new students migrating at ’Aisyiyah University Yogyakarta. Jurnal Indonesia Sosial Teknologi, 5(11), 5079–5090. https://doi.org/10.59141/jist.v5i11.1753 [in English].

12. Safaee-Rad, N. (2015). The effects of resilience on the psychological well-being of university students – Article review. INYI Journal, 1–2. https://doi.org/10.25071/1929-8471.63 [in English].

13. Betancourt, T. S., & Khan, K. T. (2008). The mental health of children affected by armed conflict: Protective processes and pathways to resilience. International Review of Psychiatry, 20(3), 317–328. https://doi.org/10.1080/09540260802090363 [in English].

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, **ISSN** 2312-2781;DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v123i3.360; дата публікації 2026-10-26; дата прийняття до друку 2026-09-15; дата надходження 2026-08-31

14. Betancourt, T. S., McBain, R., Newnham, E. A., & Brennan, R. T. (2013). Trajectories of internalizing problems in war-affected Sierra Leonean youth: Examining conflict and postconflict factors. Child Development, 84(2), 455–470. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2012.01861.x [in English].

15. Betancourt, T. S., Newnham, E. A., Layne, C. M., Kim, S., Steinberg, A. M., Ellis, H., & Birman, D. (2012). Trauma history and psychopathology in war-affected refugee children referred for trauma-related mental health services in the United States. Journal of Traumatic Stress, 25(6), 682–690. https://doi.org/10.1002/jts.21749 [in English].

16. Betancourt, T. S., Salhi, C., Buka, S., Leaning, J., Dunn, G., & Earls, F. (2012). Connectedness, social support and internalising emotional and behavioural problems in adolescents displaced by the Chechen conflict. Disasters, 36(4), 635–655. https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2012.01280.x [in English].

17. Feldman, R., & Vengrober, A. (2011). Posttraumatic stress disorder in infants and young children exposed to war-related trauma. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 50(7), 645–658. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2011.03.001 [in English].

18. Feldman, R., Vengrober, A., Eidelman-Rothman, M., & Zagoory-Sharon, O. (2016). Risk and resilience trajectories in war-exposed children across the first decade of life. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 57(12), 1332–1341. https://doi.org/10.1111/jcpp.12622 [in English].

19. Nabochenko, O. O., Dovhopola, K. S., Kostenko, T. M., Stakhova, L. L., Rudenko, L. M., Omelchenko, I. M., & Liakhova, N. A. (2024). Mental health of children with special educational needs in the context of long-term crisis challenges: As seen by parents. Wiadomości Lekarskie, 77(2), 280–286. https://doi.org/10.36740/WLek202402114 [in Ukrainian].

20. Vovchenko, O. A. (2023). Panic attacks under wartime conditions in children with special educational needs. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology,” 9(2), 48–56 [in Ukrainian].

21. Vovchenko, O. A. (2023). Stress resistance and post-traumatic syndrome of children with hearing impairment in war conditions. Problems of Modern Psychology, 59, 158–178. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2023-59.158-178 [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 31.08.2026
Прорецензовано15.09.26
Схвалено до друку 5.10.2026

УДК 376.01-056.313

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).